

HOE ERVAREN DOCENTEN ONDERWIJS OP AFSTAND?

NIEUWE INZICHTEN OP LESGEVEN

Op 2 juni gingen de middelbare scholen weer open. Na tweeënhalve maand digitaal les te hebben gegeven, staan de docenten weer in het klaslokaal. Wat hebben ze geleerd van het lesgeven in coronatijd? Is hun visie op het onderwijs en hun vak veranderd? Hebben ze zichzelf opnieuw uitgevonden of gaan ze op de oude voet verder? Voordat ze hun leerlingen weer verwelkomen delen vijf docenten en een vakgroep hun inzichten over de afgelopen maanden van onderwijs op afstand.

RIANNE BRINK

**'IK HOOP DAT WE DEZE
HERNIEUWDE BALANS
EN HET OOG VOOR HET
BREDE WELZIJN VAN ONZE
LEERLINGEN WETEN VAST
TE HOUDEN.'**

DOOR MITCHEL EIJKEMANS

Lesgeven in tijden van corona zorgt bij mij, net als bij veel collega's, voor een nieuwe situatie. Een situatie die vraagt om ontdekken, uitproberen, bijstellen en opnieuw uitproberen. Een situatie die vraagt om aanpassingsvermogen en improvisatie die de een beter past dan de ander. Verrassend genoeg lijkt deze onderwijsvorm goed te passen bij het vak maatschappijleer, zoals ik daar invulling aan geef. De interactie en uitwisseling die in mijn lessen normaliter centraal staan blijft in

de onlinelessen wat achter. Al snel ontdekte ik manieren om dit toch te faciliteren. Door leerlingen aan te wijzen en vervolgens pas een vraag te stellen voorkom je dat meerdere leerlingen tegelijkertijd de vraag beantwoorden en zo door elkaar praten. Deze situatie waarin leerlingen thuis vanachter hun computer de lessen volgen biedt tegelijkertijd fantastische kansen die bij ons vak passen. Ik kan leerlingen aan het werk zetten met verdiepende opdrachten, waarbij onderzoek, interpretatie en vergelijking van diverse bronnen en materialen centraal staan. De leerlingen kunnen dit in hun eigen tempo doen want het ontbreekt aan de onverbiddelijke bel aan het einde van het lesuur. Ook biedt het me nieuwe inzichten op het gebied van differentiatie. Waar ik leerlingen in de lessen op school enigszins noodgedwongen op hetzelfde niveau hield, is dit nu niet langer nodig. Door het geven van gerichte feedback en het hanteren van verschillende verwachtingsniveaus bij opdrachten, kan de leerling worden geboden wat hij of zij nodig heeft en wat hem of haar uitdaagt.

ONTWIKKELING

Meer dan ooit tevoren heb ik nu aandacht voor de individuele leerling. Wekelijks bied ik een klassikale onlineles aan. Daarnaast heb ik veelvuldig contact met individuele leerlingen over de voortgang met de opdrachten, maar bovenal over hun ontwikkeling. De vakinhouden van maatschappijleer lenen zich daar uitstekend voor. Op dit moment zijn mijn leerlingen aan de slag met een praktische opdracht over het coronavirus: wat vinden zij van de maatregelen die de overheid neemt, zijn zij voorstander van preventieve of repressieve maatregelen en hoe kijken zij naar de berichtgeving in de media? Het koppelen van de actualiteit aan de vakinhoud van de onderwerpen mediawijsheid en rechtsstaat biedt de ideale opening om met leerlingen over hun attitude ten aanzien hiervan in gesprek te gaan.

Ik merk bij mezelf op dat ik energie haal uit deze veranderende verhouding tussen vakinhoud enerzijds en de pedagogiek anderzijds. Op de vmbo-school waar ik werkzaam ben is het wellicht zelfs essentieel dat iedere docent veel vaker de focus op dit pedagogische aspect legt. Leerling bloeien hierdoor op en zijn gemotiveerder en meer gefocust. Ze zijn diepgaander met de lesstof bezig. Ik hoop dat we deze hernieuwde balans en het oog voor het brede

'IS DIT VOOR DE TOETS?' NEE, DIT IS VOOR DE REST VAN JE LEVEN.

DOOR SASKIA VERHOEK - VAN BREUKELEN

welzijn van onze leerlingen in het nieuwe normaal weten vast te houden. Dat we blijven experimenteren met digitale onderwijsvormen en dat we niet stug vasthouden aan het altijd maar aanwezig moeten zijn in het klaslokaal.

Deze situatie leert mij dat leerlingen meer kunnen dan wij vaak denken en verwachten. Leerlingen worden uitgedaagd door hen met opdrachten aan de slag te laten gaan in een betekenisvolle context en met meer focus op toepassing van aangeleerde kennis en vaardigheden. Als dit op een passend niveau gebeurt, zorgt dit voor meer motivatie en leerplezier. Zeg nu zelf: leert een leerling meer van die kennistoets of van een praktische opdracht waarover hij uren heeft nagedacht, aan heeft gewerkt en weer wat heeft bijgeschaafd (en ja, ook gekoppeld aan de door de docent verplicht gestelde theorie)? Geef leerlingen de ruimte en ze komen tot bloei. Anderhalve meter zou een goed begin zijn.

Mitchel Eijkemans is docent maatschappijleer (vmbo) en burgerschap (mbo-2) bij Helicon Opleidingen in Eindhoven.

In ongeveer honderdvijftig jaar is er amper iets veranderd in de klas. De meeste onderwijsinstellingen, inclusief docenten, staan niet per se bekend om hun vermogen en wil om te veranderen. Het is bizar om te ervaren dat een heftige situatie als corona als vliegwiel heeft gediend. Ik kan alleen maar de hoop uitspreken dat we straks niet 'gewoon' weer terug bij af zijn als de lessen weer draaien.

Inmiddels sta ik sta twintig jaar voor de klas als docente Engels, maar sinds 2013 heeft het vormingsonderwijs mijn hart gestolen. Sinds die tijd is mijn visie op het ouderwetse onderwijssysteem veranderd en is het bijna frustrerend om te zien hoe traag de ontwikkelingen in onze beroepsgroep gaan - dit heeft verschillende redenen, maar daar gaat het nu even niet om. Ik vind het mooi om te zien hoeveel docenten de afgelopen periode hebben laten zien dat het dus wel mogelijk is. De noodzaak was er nu om de effectieve lestijd in te korten, om meer met ICT te gaan werken, de doelen van de les duidelijk te hebben en een groot deel van de toetsen overboord te gooien. Laten we alsjeblieft doorgaan met deze eerste stappen richting toekomstbestendig onderwijs.

VAARDIGHEDEN

Van leerlingen (en mijn eigen tieners) hoor ik bijna unaniem dat ze het heel fijn vinden om 's morgens relaxed op te starten en wat later dan normaal te beginnen. Ze kunnen meer hun eigen tijd indelen en hebben beperkt klassikaal les. Er is gelukkig bijna geen docent die de volle zestig minuten van de online les aan het woord is. Wat mij betreft spreken we af dat we de lestijd inkorten naar vijf (of misschien wel vier) ochtenden in de week. De rest van de tijd kunnen ze gebruiken om hun talenten en hobby's uit te diepen, projecten vorm te geven, samen te werken en te ontspannen.

Wellicht is er dan ook meer ruimte voor lessen of activiteiten rondom zaken die er *echt* toe doen in het leven. Ouders hebben natuurlijk een voorbeeldrol hierin, maar aan de hand van ervaringsgericht onderwijs kunnen wij in nog veel bredere zin bijdragen aan deze zoektocht. Er zijn gezinnen waar wel over dit soort zaken wordt gesproken, maar de meeste ouders zijn nog van de 'niet lullen, maar poetsen'-generatie.

Deze club kinderen groeit sowieso op in een andere tijd waarin zingeving steeds belangrijker wordt, maar juist in de afgelopen twee maanden is gebleken dat een aantal vaardigheden ontzettend waardevol zijn: ontdekken wie je bent, wat jij belangrijk vindt, leren reflecteren op je eigen gedrag, omgaan met verslaving, emoties, teleurstellingen en tegenslag. Ik kan nog wel een heel rijtje met belangrijke vaardigheden opnoemen, maar vooral de genoemde aspecten zijn afgelopen maanden ontzettend waardevol gebleken.

MAATWERK

Normaal gesproken leefden leerlingen van schoolonderzoek naar toetsweek en van kerst- naar zomervakantie, maar nu de dag en de week er ineens heel anders uitzien, kun je je afvragen wat nu echt waardevol is in het leven. Waarom ben je op aarde? Ik denk dat we ze moeten leren ontspannen en onderzoeken hoe hun moreel kompas in elkaar zit en hoe zij met gezamenlijk van waarde kunnen zijn in de toekomst.

Maatwerk is dus nodig, waarbij persoonlijk contact en de verbinding met de groep noodzakelijk zijn. Dat was de afgelopen tijd natuurlijk ver te zoeken. Laten we met ons allen kritisch kijken naar de manier waarop we kennis overdragen, de hoeveelheid hiervan, het nut van huiswerk en toetsen.... We hebben gezien dat we echt wel met veel minder toe kunnen en we het curriculum dus eens heel kritisch onder de loep moeten leggen. We hebben ook gezien dat kinderen veel stress ervaren door de prestatiedruk die ze continu wordt opgelegd. Zullen we daarmee stoppen, zodat de *teaching-to-the-test*-houding ook verdwijnt?

Een kind is van nature nieuwsgierig en leergierig. Ze hebben geen examens af hoeven leggen om te leren lopen en praten. Zullen we deze behoefte aan creativiteit, oplossingsgerichtheid, onafhankelijkheid en kritische houding weer proberen aan te wakkeren en bovenal gebruik maken van het feit dat wij en onze leerlingen in staat zijn om verbinding te maken. Dat is wat ons scheidt van robots. Laten we onze leerlingen dus niet meer als *one-size-fits-all*-robots behandelen. Laten we ze op de toekomst voorbereiden.

Saskia Verhoek - van Breukelen is docent maatschappijleer, Engels, filosofie en Young Life stroom op de RSG Enkhuizen.

'WE WERKTEN AL GOED SAMEN, MAAR SINDS DE CORONACRISIS ERVAREN WE NOG MEER VERBONDENHEID BINNEN DE VAKGROEP, AL BLEEK DIT MET ONZE DOELGROEP SOMS EEN HELE UITDAGING TE ZIJN.'

DOOR SIMONE RITSEMA, JANNET GERVEDINK NIJHUIS & JACOLIEN HULSHOFF

Wij vormen een vakgroep van drie personen met een gecombineerde M&M-achtergrond bij Terra Oldekerk, een kleine, maar leuke groene vmbo-school in de provincie Groningen met de niveaus basisberoepsgericht, kaderberoepsgericht en gemengd en theoretisch. In de eerste en tweede klas geven we Mens & Maatschappij en in de derde klas maatschappijleer. We werkten al goed samen, maar sinds de coronacrisis ervaren we nog meer verbondenheid binnen de vakgroep, al bleek dit met onze doelgroep soms een hele uitdaging te zijn. Onze leerlingen zijn vooral aardse personen: 'Wat je ziet is wat je krijgt', 'Niet te moeilijk doen' en 'Ik weet niet of ik wel tijd heb voor school, want nu ik thuis ben moet en kan ik ook gewoon werken'.

Gezamenlijk richten we onze lessen in en zijn we, dankzij deze samenwerking, in staat om de kwaliteit van ons vak te verdiepen en te verbreden. Vanaf het eerste moment van het afstandsleren zijn we actief aan het ontdekken wat er bij onze leerlingen en bij onszelf past; soms met vallen, maar altijd weer met opstaan. We zetten ICT-middelen in en proberen opdrachten op verrijkende wijze aan te bieden. Daar waar we zeer voortuitstrevend zijn en een groot repertoire aan lesinhouden hebben, hebben we geleerd om ook een pas op de plaats te maken en ons aanbod te verkleinen. Doelen, leerprocessen en effecten moeten in beeld zijn en blijven, maar we hoeven onszelf en de leerlingen niet te overvragen. Kwaliteit boven kwantiteit. We mogen wat liever voor onszelf zijn.

DIDACTIEK

Het didactische aspect is bij het afstandsleren nog belangrijker gebleken. Een leerling even snel bijsturen is tenslotte niet meer mogelijk. De leerling moet weten wat het doel is, wat er gedaan moet worden en hoe iets gedaan moet worden, maar zal uiteindelijk zelfstandig aan de slag moeten gaan. Daarbij merkten we dat de ICT-vaardigheid van de leerlingen

laag is. Daarop mag tijdens de lessen in alle leerjaren meer nadruk worden gelegd. Een tweede positievere ervaring is dat veel leerlingen goed zelfstandig kunnen werken. Ook dit nemen we mee terug naar het fysieke onderwijs. Op veel momenten zouden we een meer coachende rol kunnen aannemen en minder docent-gestuurd hoeven te werken. Differentiatie past hier goed bij: we willen (nog) meer leerlinggestuurd werken en dit meer met keuzeopdrachten combineren; onafhankelijk van de manier waarop de lesstof wordt aangeboden. Op het moment dat de leerling enige autonomie ervaart werkt dat motivatieverhogend. Dit willen we behouden en versterken. De leerling moet een reden hebben om bij de onlineles aanwezig te willen zijn.

Ondanks dat we veel leren in deze periode, kijken we ernaar uit om weer voor de klas te staan. We missen de materialen die we in de klaslokalen inzetten. We missen de debatten die we in de les voeren. We missen de leerlingen die worden afgeleid omdat er een tractor langsrijdt of een docent die met een kudde schapen voor het raam langsloopt. Soms voelt het alsof we een poppenkast voor ons beeldscherm spelen. Vanaf je beeldscherm aanvoelen of een leerling bij de les is, is moeilijk. Niet iedere leerling kun je bereiken. We missen de interactie, maar elke leerling die actief meedoet en waarbij leerprocessen gaande zijn is winst.

We zullen niet voorgoed op afstand willen blijven werken. Toch lijken we soms creatiever dan ooit tevoren, is deze periode enorm leerzaam en heeft het ons als vaksectie en individueel al veel gebracht.

Simone Ritsema, Jannet Gervedink Nijhuis en Jacolien Hulshoff vormen de vakgroep M&M op Terra Oldekerk. Ze geven maatschappijleer en Mens & Maatschappij aan vmbo-bb, -kb en -gt.

HET NOODZAKELIJK KWAAD VAN HET EINDEXAMEN: 'DAT WAS ONZE KANS!'

DOOR SARA TER BEEKE

Het eindexamen maatschappijwetenschappen: ik heb het altijd als een noodzakelijk kwaad gezien - de hoepel waar je als leraar de leerlingen nou eenmaal doorheen moet laten springen. Bijna alle lessen die ik dit jaar aan havo-5 gaf stonden in het teken van het eindexamen. Hoe zorgen we dat de leerlingen de kernconcepten straks goed kunnen toepassen? Welke PTA-cijfers zijn er behaald, wat zijn de prognoses? We discussieerden heel wat af en ontwierpen vlak voor de coronacrisis nog een gedifferentieerde examenvoorbereiding op basis van een training die we zelf als docenten hadden gehad.

En toen viel alles in één klap weg en kregen we als docenten de macht en het vertrouwen het examen naar eigen inzicht in te richten. Het besluit om de laatste toets te laten afwijken van onze normale manier van toetsen was snel genomen. Dit was onze kans! Bovendien, het schoolexamen moest op afstand worden gemaakt en dus wilden we het zo min mogelijk fraudegevoelig maken.

We besloten een essay-opdracht te maken. Leerlingen konden uit een vijftal contexten kiezen (zie kader) en ontvingen op een vastgestelde tijd de opdracht via Teams en Magister op hun laptop. De opdracht was het gekozen probleem te analyseren en een voorspelling te doen, gebruikmakend van vijf relevante kernconcepten. Boeken, PowerPointpresentaties en (online) bronnen mochten allemaal worden gebruikt.

Ik genoot van het nakijken. Een leerling schreef een essay over het nut van kunst in tijden van corona. Het was een feest om te lezen en beter nog: geen straf om te beoordelen. Verantwoorden naar een tweede corrector hoefde niet en dat was stiekem best wel even lekker. Wel werden de twijfelgevallen collegiaal doorgesproken, zonder met een dichtgetimmerd correctievoorschrift andermans werk opnieuw te moeten doen.

OVERGANGSRITUEEL

Konden we zo altijd maar toetsen, dacht ik vorige week nog. Het is zo fijn dat je de toetsing actueel kunt maken en op je eigen type leerlingen (kunstprofielschool in Amsterdam) kunt toespitsen en ook leerlingen zeiden dat het prettig was, lekker in je thuisomgeving toetsen maken, rustig en gewoon met je boeken erbij. Na de toets besloot ik de leerlingen te bellen, het is namelijk ook deels mijn mentorgroep. En wat bleek? Leerlingen misten het eindexamen. Ze misten de *ultieme test*, het onafhankelijk oordeel. Tijdens mijn studie Antropologie bestudeerde ik *rite de passages* van vreemde stammen als een irrationeel verschijnsel, me later niet beseffend dat ik als leraar elk jaar bijdraag aan een net zo exotisch overgangsritueel voor vele jongvolwassenen. De coronacrisis heeft me doen inzien dat mijn beeld van het eindexamen al die tijd te negatief is

geweest en dat ik het meer als een cultureel antropoloog zou mogen aanschouwen: een mooi en geliefd fenomeen. Dat neemt niet weg dat we als docenten meer vrijheid zouden moeten krijgen om het eindexamen zelf vorm te geven. Ik word zelf een veel blijere docent als ik kan meebepalen waar we met een eindexamenklas op afkoersen. Tevens zouden we de leerlingen meer keuze mogen geven in het eindexamen. Ik wil niets aan de inhoud van het vak veranderen of de syllabus ter discussie stellen, maar wel de vorm waarin we toetsen; met meer variatie tussen klassen en scholen. Wij beginnen in elk geval alvast in het klein: in ons nieuwe programma van toetsing en afsluiting hebben we de essay-opdracht opgenomen.

KEUZECONTEXTEN (ONDERWERPEN) ESSAY-OPDRACHT:

- Criminaliteit in Amsterdam
- De invloed van de coronacrisis op de Nederlandse samenleving
- De strijd tussen klimaatactivisten en klimaatontkenners
- Het nut van kunst voor de samenleving
- Trump en de verkiezingen in de Verenigde Staten

Sara ter Beeke geeft maatschappijwetenschappen, maatschappijleer en drama op het IVKO Amsterdam.

KENNIS IS MAAR DE HELFT

DOOR ANNEMIEK BRINK

16 maart kondigde de overheid de sluiting van de scholen aan. Ik stelde mijzelf de vraag: 'Wat is in deze tijd belangrijk om aan kennis en vaardigheden aan de leerlingen over te dragen? En hoe ga ik lesgeven zonder fysiek samen te komen?'

Voor een maatschappijleerdocent is deze coronatijd smullen als het om lesmateriaal gaat, want de situatie waarin we nu leven is waar het vak om draait: hoe gaan we om met een samenleving zoals deze, wat betekent dit voor de leerling nu en in de toekomst, en hoe kan de leerling hier een eigen mening over vormen? De theoretische thema's van maatschappijleer, zoals rechtsstaat, parlementaire democratie en verzorgingsstaat, heb ik aan het coronavraagstuk gekoppeld en dat vormt de inhoudelijke basis van mijn lessen.

Flipping the classroom - iets wat ik normaal alleen op studiemiddagen en tijdens workshops hoor - is mijn nieuwe manier van lesgeven. Ik geef mijn uitleg via LessonUp en leerlingen hebben de ruimte om zelf te kiezen wanneer zij deze uitleg volgen. Het mooie aan dit programma is dat het de leerlingen activeert, omdat ze tussendoor allerlei vragen krijgen en opdrachten maken. Ik kan al hun progressie monitoren en hen daar individuele feedback op geven. Tijdens mijn lessen verdiep ik de lesstof, laat ik leerlingen over het onderwerp in gesprek gaan en behandel ik de vragen waarvan ik heb gezien dat de leerlingen daar moeite mee hebben. Onderwijs op maat!

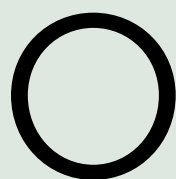
ECHT CONTACT

Toch merk ik dat ik school begin te missen na tien weken thuis aan het werk te zijn: het gesprekje op de gang of na de les met leerlingen, het samenzijn met collega's en elkaar motiveren om elke dag weer mooi onderwijs voor onze leerlingen te verzorgen. Ik merk dat deze binding bij mij en mijn leerlingen langzaam afneemt en besef daardoor dat de waarde van *echt* contact voor ons allemaal enorm belangrijk is. School is veel meer dan alleen cijfers, het gaat ook om de ontwikkeling van jezelf als mens. Een school is een gemeenschap, een minimaatschappij, en in een gemeenschap is interactie het grootste goed. Het met elkaar kunnen communiceren, elkaar in de ogen aankijken of een schouderklopje kunnen geven zorgt voor een sterke sociale cohesie

'DOOR HET DIGITAAL LESGEVEN MERK IK MEER DAN OOIET WAT DE MEERWAARDE IS VAN LESGEVEN IN EEN KLASLOKAAL'

DOOR TIM JANSEN

p onze school werken wij in de havo/vwo-bovenbouw met weektaken die leerlingen via Google Classroom bij mij inleveren. Onze leerlingen werkten altijd al met iPads en we gebruiken veel zelfgemaakt materiaal, dat altijd al via Google Classroom werd gedeeld. Daarom was de stap voor onze school misschien minder groot dan voor veel andere scholen.

en daarmee het gevoel van het samen doen.

Wat ik van deze coronaperiode leer is dat we de leerlingen meer autonomie kunnen geven over hun eigen leerproces, en met de digitale middelen veel beter in staat zijn om dit leerproces te monitoren, op individuele basis bij te sturen en hierin als coach op te treden. Wat ik echter ook merk is dat school een grotere betekenis heeft dan alleen het opdoen van kennis en vaardigheden voor elk individueel vak. Kennis is maar de helft, ik hoop dat we daar in de toekomst een mooie balans in weten te vinden.

Annemiek Brink geeft maatschappijleer aan atheneum-4 en havo-5 en is coördinator leerlingzaken havo- en atheneum-onderbouw op het Carmelcollege in Emmen.

De weektaken vullen we aan met lessen via Google Meet. De eerste les van de week is verplicht en de tweede gebruik ik als facultatief vragenuurtje. Met name in lessen met een hele klas merk ik het verschil met de normale situatie. Ik mis de interactie tussen mij en de leerlingen en vooral ook tussen de leerlingen onderling.

Voor de interactie tussen mij en de leerlingen gebruik ik daarom vaak LessonUp. Hierin zet ik na een uitleg of instructie een vraag die ik normaal in de klas zou stellen. Via het platform kunnen de leerlingen de vraag beantwoorden en ik zie daarna hun antwoorden. Vervolgens lees ik een paar antwoorden voor en geef ik daar feedback op. Ik gebruik dit ook om te checken of leerlingen nog bij de les zijn of niet zijn ingelogd en vervolgens heel andere dingen zijn gaan doen. Om dat ik hierdoor op de antwoorden van alle leerlingen wacht, verliest de les soms wel een beetje vaart. Dat werkt in de klas toch wat gemakkelijker. In mijn normale lessen gebruikte ik LessonUp ook al, maar ik ga dit nu wel nog meer doen. Het is een fijne manier om ook eens de antwoorden van de normaal wat stillere leerlingen te zien.

INTERACTIE TUSSEN LEERLINGEN

Voor de interactie tussen leerlingen verdeel ik de klas wel eens in groepjes, die samen in een Google Meet gaan en daar aan een opdracht werken. Ik merk hierbij wel dat het, nog meer dan normaal in de klas, belangrijk is om een duidelijke rolverdeling mee te geven. Het werkt niet om gewoon een opdracht te geven en te zeggen: 'Maak deze maar samen'. Door het digitaal lesgeven merk ik meer dan ooit wat de meerwaarde is van lesgeven in een klaslokaal en ik vraag me af of ik dat wel altijd op die manier gebruik. Individueel verder werken aan een opdracht kunnen de leerlingen uit de havo/vwo-bovenbouw best zelf, alleen komen ze daar in de *normale* situatie vaak niet aan toe omdat ze regelmatig tot vijf uur op school zitten. Ik merk nu dat ze goed omgaan met de verantwoordelijkheid van een weektaak en wil mijn lessen in het klaslokaal nog meer gaan gebruiken voor de interactie, met name tussen leerlingen, zodat ze van elkaars kennis, ideeën en overtuigingen kunnen leren. ♦

Tim Jansen is docent maatschappijleer en maatschappijwetenschappen op het IJburg College in Amsterdam.